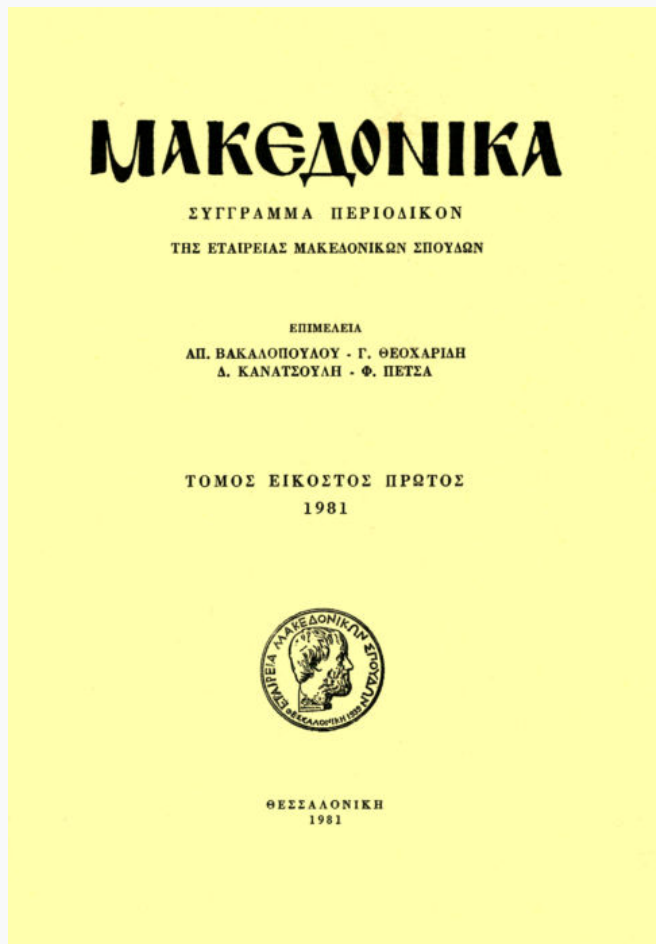

Μακεδονικά

Τόμ. 21, Αρ. 1 (1981)

Η θέση της αρχαίας Σκαπτής Ύλης

Δαμιανός Τσεκουράκης

doi: [10.12681/makedonika.428](https://doi.org/10.12681/makedonika.428)

Copyright © 2014, Δαμιανός Τσεκουράκης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσεκουράκης Δ. (1981). Η θέση της αρχαίας Σκαπτής Ύλης. *Μακεδονικά*, 21(1), 76–92.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.428>

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΣΚΑΠΤΗΣ ΥΛΗΣ

Ὁ τομέας στὸν ὁποῖο ὑστεροῦν κατὰ κανόνα ὄσοι στὰ νεώτερα χρόνια ἀσχολήθηκαν μὲ θέματα σχετικὰ μὲ τὸ Παγγαῖο καὶ τὴ γύρω περιοχὴ, ὅπως λ.χ. ἱστορικά, ἀρχαιολογικά κ.λ., εἶναι ἡ ἀκριβὴς γνῶση τῆς τοπογραφίας αὐτοῦ τοῦ τμήματος τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ποῦ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἀποτελοῦσε τμήμα τῆς Θράκης. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς περιηγητὲς τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς νεώτερους ἐπιστήμονες ποῦ μελέτησαν θέματα τῆς περιοχῆς, βασίστηκαν συχνὰ σὲ πληροφορίες ἀπλῶν χωρικῶν ἢ καὶ σὲ ἐσπευσμένες διαπιστώσεις ποῦ ἔκαναν κατὰ τὴ διελευσὴ τους ἢ, στὴν καλύτερη περίπτωσι, κατὰ τὴ σύντομη διαμονὴ τους σὲ κάποια ἀπὸ τὶς κωμοπόλεις τοῦ Παγγαίου. Ἐξίσου σοβαρὸ ἐμπόδιο στὴν ἔρευνα τῶν παραπάνω θεμάτων στάθηκε τὸ γεγονός ὅτι πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἐπιστήμονες δὲν ἦταν ἀρκετὰ ἐξοικειωμένοι μὲ τὴν ἀρχαία γραμματεία καὶ κατὰ συνέπεια δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ ἐρμηνεύσουν σωστὰ τὶς μαρτυρίες τὶς σχετικὲς μὲ αὐτὴ τὴν περιοχὴ. Αὐτὰ τὰ δυὸ μειονεκτήματα γίνονται ἰδιαίτερα αἰσθητὰ στὶς μελέτες ποῦ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἐξακρίβωσι τῆς θέσης τῆς ἀρχαίας Σκαπτῆς Ὑλῆς, ὅπου ὑπῆρχαν τὰ σπουδαιότερα καὶ τὰ πιὸ ὀνομαστὰ ὄρυχεῖα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου αὐτῆς τῆς περιοχῆς τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸ τέλος τοῦ 6ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰῶνα π.Χ. Σ' αὐτὰ τὰ δυὸ σημεῖα κυρίως θὰ ἀφοροῦν οἱ παρατηρήσεις ποῦ θὰ ἀκολουθήσουν, ὥστε, μὲ βάση καὶ τὰ πορίσματα τῶν ἄλλων συναφῶν ἐπιστημῶν, ὅπως λ.χ. τῆς ἀρχαιολογίας, τῆς γεωλογίας κ.λ., νὰ μπορέσουμε νὰ δώσουμε μιὰ ἀπάντησι στὸ παραπάνω πρόβλημα.

Τὸ ὄρος Παγγαῖο, ποῦ βρίσκεται περίπου ἑκατὸν εἴκοσι χιλιόμετρα ἀνατολικά τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔχει ὕψος 1.956 μέτρα, ἦταν πασίγνωστο στὴν ἀρχαιότητα κυρίως γιὰ δυὸ λόγους: Γιὰ τὴ λατρεία τοῦ Διονύσου καὶ τὸ περίφημο μαντεῖο αὐτοῦ τοῦ θεοῦ¹, καὶ ἐπίσης γιὰ τὶς μεγάλες ποσότητες

1. Τὸ μαντεῖο τοῦ Διονύσου εἶχε ἰδρυθεῖ ἐπάνω στὶς πιὸ ψηλὲς κορυφές τοῦ Παγγαίου (Ἡρόδ. 7, 111: τὸ δὲ μαντήιον τοῦτο ἔστι μὲν ἐπὶ τῶν ὀρέων τῶν ὄψηλοτάτων) καὶ ἦταν τόσο γνωστὸ στὸν ἀρχαῖο κόσμον ὥστε τὸ συμβουλευτέθηκαν ἐπιφανεῖς ἄνδρες, ὅπως λ.χ. ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, ὁ Ρωμαῖος Ὀκτάβιος (S u e t o n., Aug. 94,5. Πῖ. R. W. M a c a n., Herodotus, London 1908, σελ. 7, 111: τοῦ Διονύσου τὸ μαντήιον) κ.ά. Μὲ τὸ Παγγαῖο συνδέεται ὁ μῦθος τοῦ βασιλιᾶ τῶν Ἡδωνῶν Λυκούργου, ποῦ ἀναφέρεται ἡδὴ ἀπὸ τὸν Ὁμηρο (Ἰλ. Ζ 130). Αὐτὸς ἀντιτάχθηκε στὴ λατρεία τοῦ Διονύσου καὶ καταδῶξε τὶς τρο-

χρυσοῦ ποῦ ἔκρυβε στὸ ἔδαφός του. Ἐνδεικτικὸς γιὰ τὸ πόσο ἐνωρὶς ἄρχισε ἡ ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων αὐτῆς τῆς περιοχῆς εἶναι ὁ μῦθος ὅτι ὁ Κάδμος ἀπὸ τῆ Φοινίκη ἐπινόησε τὴν κατεργασία χρυσοῦ στὸ Παγγαῖο¹. Ἐνῶ ὁμοίως ἡ παραγωγή πολύτιμων μετάλλων ἄρχισε ἐδῶ ἀπὸ πολὺ παλιά, ἴσως ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ, πράγμα ποῦ ἀποδεικνύεται ἀπὸ ἓνα μέρος τῶν ὑπολειμμάτων τῆς κατεργασίας χρυσοῦ στὸ Παγγαῖο², ἡ πρώτη μαρτυρία γιὰ τὴν ὀνομασία Σκαπτῆ Ὑλης εἶναι πολὺ μεταγενέστερη. Τὴν ἀναφέρει γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Ἡρόδοτος κάνοντας λόγο γιὰ τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα σὲ χρυσὸ τῶν κατοίκων τῆς Θάσου ἀπὸ τὴν ἀπέναντι περιοχὴ τῆς Θράκης (*περαία*)³, ποῦ ἔφταναν τὸ ποσοτὸ τῶν ὀγδόοντα τάλαντων⁴.

φοῦς του καὶ τὸν ἴδιο τὸ θεό. Γιὰ νὰ τὸν τιμωρήσει λοιπὸν ὁ Διόνυσος τὸν ἔκανε νὰ χάσει τὰ λογικὰ του καὶ νὰ ἀκρωτηριάσει τὸν ἴδιο του τὸ γιό παίρνοντάς τον γιὰ κλῆμα. Μετὰ ἀπὸ αὐτὸ, ἐπειδὴ ἡ γῆ ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἄγονη, οἱ ὑπήκοοί του μὲ παρότρυνση τοῦ θεοῦ, τὸν ἔδεσαν σὲ μιὰ σπηλιά τοῦ Παγγαίου, ὅπου κατασπαράχθηκε ἀπὸ ἐξαγριωμένα ἄλογα (*Ἄ π ο λ λ ὸ δ*. Βιβλ. 3,5,1). Σ' αὐτὴν τὴν ἴδια τὴ σπηλιά, ποῦ κατὰ τὸν P e r d r i z e t (*Cultes et mythes de Pangée, Paris-Nancy 1910, 37 κ.έ.*), μπορεῖ νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὴν «Ἀσκητότροπα», μιὰ πελώρια φυσικὴ σπηλιά στὴν κορυφὴ τοῦ Παγγαίου πρὸς τὴ ΒΑ πλευρὰ του, πάνω ἀπὸ τὴν κομόπολη Νικησιανή, ἴσως ὑπῆρχε καὶ τὸ μαντεῖο τοῦ θεοῦ. Ἐπάνω στὸ Παγγαῖο κατασπαράχθηκε ἐπίσης καὶ ὁ Ὀρφεὺς, ἐπειδὴ περιφρονουσε τὸ θεὸ Διόνυσο καὶ λάτρευε τὸν Ἀπόλλωνα (Βλ. W. H. R o s c h e r, *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, Leipzig 1884-86, 1084*), καὶ τέλος ἀπὸ αὐτὴν τὴν περιοχὴ καταγόταν καὶ ὁ Ρῆσος (Εὐρ. Ρῆσ. 39 κ.έ.) μὲ τὰ περίφημα λευκά του ἄλογα, γνωστός ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου (Κ 434 κ.έ.).

1. Βλ. Σ τ ρ ἄ β, Γεωγρ. 14, 5, 28 (κεφ. 680): *ὁ δὲ Κάδμος (ἐνν. πλοῦτος) (ἐκ τῶν) περὶ Θράκην καὶ τὸ Παγγαῖον ὄρος (ἐνν. ἐγένετο)*. Πρβλ. ἐπίσης P l i n. *Hist. Nat.* 7, 56, 197: *auri metalla et flaturam Cadmus Ploenix ad Pangaeum montem (ἐνν. invenit)* καὶ Κ λ ἡ μ., Στρωμ. 1, 16, 75: *Κάδμος γὰρ ὁ Φοῖνιξ λιθοτομίαν ἐξεύρε καὶ μέταλλα χρυσοῦ τὰ περὶ τὸ Παγγαῖον ἐπενήσεν ὄρος*.

2. Βλ. H. J. U n g e r - E. S c h ü t z, *Pangaion. Lagerstättenkundliche, bergbauliche und topographisch-archäologische Untersuchungen, München 1980, 25 κ.έ.* Οἱ Unger καὶ Schütz δημοσίευσαν μὲ τὸν παραπάνω τίτλο τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν ποῦ ἔκαναν στὴν περιοχή τοῦ Παγγαίου τὸ 1976. Ἀργότερα, τὸ 1980, ἐπιχείρησαν δευτέρη ἐκδοση, σὲ φυλλάδιο, τοῦ πρώτου τμήματος τῆς μελέτης, ποῦ ἐξετάζει κυρίως τὴ γεωλογία τοῦ Παγγαίου, μὲ σκοπὸ νὰ ἀκολουθήσει τὸ δεύτερο μέρος, ποῦ θὰ ἀναφέρεται στὴ θέση τῆς Σκαπτῆς Ὑλης. Ἐπειδὴ ὁμοίως ἡ ἐπανεκδοση τοῦ δευτέρου μέρους δὲν ἔχει γίνει ἀκόμη, ὁταν πρόκειται γι' αὐτὸ τὸ θέμα, θὰ παραπέμω στὴν πρώτη ἐκδοση.

3. 6, 46: *ἡ δὲ πρόσδος σφι ἐγένετο ἐκ τε τῆς ἡπειρῶν καὶ ἀπὸ τῶν μετάλλων. ἐκ μὲν γε τῶν ἐκ Σκαπτῆς Ὑλης τῶν χρυσεῶν μετάλλων τὸ ἐπίπαν ὀγδόοντα τάλαντα προσήμει, ἐκ δὲ τῶν ἐν αὐτῇ Θάσῳ ἐλάσσω μὲν τούτων, συχνὰ δὲ οὕτως ὥστε τὸ ἐπίπαν Θασίοισι εὐθαί καρπῶν ἀτελέσει προσήμει ἀπὸ τε τῆς ἡπειρῶν καὶ τῶν μετάλλων ἔτεος ἐκάστον δηκόσια τάλαντα, ὅτε δὲ τὸ πλείστον προσήλθε, τριηκόσια*.

4. Ἄν ὑποθετοῦν ὅτι αὐτὸ τὸ ποσοτὸ δηλώνει βάρος καθαροῦ χρυσοῦ, τότε φτάνουμε σὲ ἀπίστευτα μεγάλους ἀριθμούς, γιατί τὰ ὀγδόοντα τάλαντα ἰσοδυναμοῦν μὲ περισσότερα ἀπὸ δυὸ χιλιάδες κιλά. Τὸ πιὸ πιθανὸ εἶναι ὅτι ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ βάρος καθαροῦ χρυσοῦ,

Τὴν κυριότητα αὐτῶν τῶν χρυσοφόρων κοιτασμάτων, ποῦ, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, βρισκόταν στὸ Παγγαῖο, εἶχαν οἱ θρακικοὶ λαοὶ ποῦ κατοικοῦσαν σ' αὐτὸ καὶ στὴ γύρω περιοχῇ, δηλ. οἱ Πίερες, ποῦ κατείχαν τὴ νότια πλευρὰ τοῦ βουνοῦ πρὸς τὸ μέρος τῆς θάλασσας, οἱ Ὀδόμαντοι, καὶ κυρίως οἱ Σάτρες¹, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν στὰ ψηλὰ καὶ ἀπόκρημα τμήματα τοῦ Παγγαίου, ποῦ ἦταν σκεπασμένα ἀπὸ πυκνὰ δάση καὶ χιονισμένα τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ χρόνου. Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἐντόπιους λαοὺς ἔπαιρναν μὲ κάποια μορφή σύμβασης τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων τῆς Σκαπτῆς Ὑλῆς οἱ Θάσιοι², οἱ ὁποῖοι διέθεταν σχετικὴ πείρα ἀπὸ τὰ μεταλλεῖα τοῦ νησιοῦ τους.

Οἱ ἀπόψεις τῶν ἐιδικῶν σχετικὰ μὲ τὸν προσδιορισμὸ τῆς θέσης τῆς Σκαπτῆς Ὑλῆς διαφέρουν πολὺ μεταξύ τους. Ἄρκετοὶ ἐρευνητές, ὅπως ὁ Casson³, ὁ Oberhammer⁴, ὁ Quiring⁵, ὁ O. Luschnat⁶ κ.ἄ., ἀποφεύγουν νὰ τὴν προσδιορίσουν, ἐνῶ ἄλλοι τὴν τοποθετοῦν ἢ μακριὰ ἀπὸ τὸ Παγγαῖο, ὅπως λ.χ. ὁ Beaujour⁷ σὲ ἓνα μικρὸ χωριὸ μὲ τὸ ὄνομα Skardjilar στὰ βόρεια τῆς Κομοτηνῆς⁸, ἢ σὲ μέρη ποῦ μπορεῖ νὰ μὴν ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ αὐτὸ τὸ βουνό, ἐντούτοις ὅμως δὲν ἀποτελοῦν τμήματά του, ὅπως λ.χ. ὁ U. Kahrstedt⁹

ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀξία του σὲ τάλαντα ἀργύρου (βλ. P e r d r i z e t, Scartésylé, «Klio» 10, 1910, 27· H. Quiring, Geschichte des Goldes. Die goldenen Zeitalter in ihrer kulturellen und wirtschaftlichen Bedeutung, Stuttgart 1948, 103· U n g e r, ὁ.π., 17).

1. Ἡ ρ ὀ δ. 7, 112.

2. Αὐτὴ ἡ σύμβαση ἔληξε ἀναγκαστικὰ τὸ 463 π.Χ., ὅταν οἱ κάτοικοι τῆς Θάσου ὑποχρεώθηκαν μετὰ ἀπὸ τριετὴ πολιορκία νὰ συνθηκολογήσουν μὲ τοὺς Ἀθηναίους μὲ σκληροῦς ὅρους (Θ ο υ κ. 1, 101). Ἡ φράση τοῦ Θουκυδίδη, τὸ μέταλλον ἀφέντες (ὁ.π.), δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ σημαίνει ὅτι ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ καὶ ὕστερα τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων τῆς Σκαπτῆς Ὑλῆς ἀνέλαβαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ J. Finley (Thucydides, Cambridge Mass. 1947, 14). Μᾶλλον αὐτὴ περιῆλθε τῶρα στοὺς ἐντόπιους θρακικοὺς λαοὺς (βλ. P e r d r i z e t, «Klio» 1910, 17). Μὲ αὐτὴ τὴν ἄποψη συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ποῦ ἐπισκέφθηκε τὴ Θάσο λίγα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου, ὅταν ἀναφέρεται στὴν ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων μὲ τὰ λόγια τὰ νέμονται Πίερες κ.λ. (7, 112), χρησιμοποιοεῖ χρόνον ἐνεστώτα, πράγμα ποῦ σημαίνει ὅτι ἀκόμη δὲν τὰ κατέλαβαν οἱ Ἀθηναῖοι.

3. Macedonia, Thrace and Illyria, Oxford 1926, 69.

4. «Σκαπτὴ Ὑλῆ», RE III A 1 (1927), στήλ. 446.

5. Ὁ.π., 103.

6. «Thucydides», RE Suppl. XII (1970), στήλ. 1095.

7. Voyage militaire dans l'Empire Othoman, ou description de ses frontières et de ses principales défenses, soit naturelles soit artificielles, Paris 1829, σ. 235.

8. Μὲ τὴν ἄποψη τοῦ Beaujour φαίνεται νὰ συμφωνεῖ καὶ ὁ Ἄ. Σ. Ἀρβανιτόπουλος (Περὶ τοῦ χρυσοῦ τῆς Μακεδονίας «Πολέμων» 5, 1952-54, 83-119), ὁ ὁποῖος στὸ χάρτη τῆς περιοχῆς, μετὰ τὴ σελίδα 112, τοποθετεῖ τὴ Σκαπτὴ Ὑλῆ κάπου στὰ ΒΑ τῆς Ξάνθης.

9. GGN 1931, 188.

κοντὰ στὶς ἐκβολὲς τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνα, ὁ G. Perrot¹ καὶ ὁ Hammond² ἀπέναντι ἀπὸ τῆ Θάσο κοντὰ στὴ θάλασσα κ.ἄ. Αὐτὴ ἡ τελευταία ἄποψη βασίζεται μᾶλλον στὴ μαρτυρία τοῦ Στέφανου τοῦ Βυζάντιου, ὁ ὁποῖος στὰ *Ἐθνικά* του ἀναφέρεται στὰ παραπάνω ὄρυχεῖα μὲ τὰ λόγια *Σκαπτησὺλη*³ πόλις Θράκης μικρὰ ἀντικρὸ Θάσου. Αὐτὴ ὅμως ἡ πληροφορία, ἡ τελευταία ποῦ ἔχουμε ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα γι' αὐτὴ τὴν ὄνομασία, εἶναι τοῦ βου αἰῶνα μ.Χ. καὶ κατὰ συνέπεια πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζεται μὲ κάποια ἐπιφύλαξη. Ἐπιπλέον εἶναι πολὺ γενικὴ καὶ ἀόριστη. Ἐνῆλικρὸ Θάσου δὲν εἶναι ἀπαραιτήτου νὰ ἐννοεῖ μόνο τὴν παραλία· μπορεῖ κάλλιστα νὰ περιλαμβάνει καὶ τὴ γύρω περιοχὴ.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι καμιὰ ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες μαρτυρίες δὲ συνδέει ρητὰ τὴ Σκαπτὴ Ὑλῆ μὲ τὸ Παγγαῖο. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει τὸ ὄνομα Σκαπτὴ Ὑλῆ ὅταν κάνει λόγο γιὰ τὰ μεταλλεῖα χρυσοῦ ποῦ εἶχαν οἱ Θάσιοι στὴν ἀπέναντι ξηρὰ (6, 46). Ἀντίθετα ὅταν ἀναφέρεται στὰ ὄρυχεῖα τοῦ Παγγαίου καὶ τὴν κατοχὴ τους ἀπὸ τοὺς ἐντόπιους θρακικοὺς λαοὺς (7, 112), δὲ χρησιμοποιοεῖ τὴν παραπάνω ὄνομασία. Αὐτὴ ὅμως ἡ παράλειψη μπορεῖ νὰ ὀφείλεται στὴν τύχη, ἢ ἐνδέχεται ὁ Ἡρόδοτος νὰ θεωροῦσε αὐτὴ τὴ σύνδεση αὐτονόητη. Χαρακτηριστικὸ εἶναι πάντως τὸ γεγονός ὅτι, ὅταν περιγράφει τὴν πορεία τοῦ Ξέρξη μέσα ἀπὸ τὴ Θράκη—κάτι ποῦ δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ ἀριθμήσει τὶς διάφορες πόλεις ποῦ συναντᾷ ὁ Πέρσης βασιλιάς στὸ δρόμο του καὶ νὰ ἀναφέρει τὰ κυριότερα χαρακτηριστικὰ τους—ἡ μόνη πε-

1. Memoire sur l'île de Thasos, «Archives des missions», 2e serie, τ. I, Paris 1864, 16.

2. A History of Macedonia, τ. II, Oxford 1979, 72 κ.ἄ.

3. Καὶ οἱ δύο μορφές αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, δηλ. Σκαπτὴ Ὑλῆ καὶ Σκαπτησὺλη μαρτυροῦνται ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πηγές. Ἡ πρώτη μνεῖα ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο *ἐκ μὲν γε τῶν ἐκ Σκαπτῆς Ὑλῆς χρυσοῶν μετάλλων* κ.λ. (6, 46) δὲ βοηθεῖ στὸ νὰ ἀποφασίσει κανεὶς ὕπερ τῆς μᾶς ἢ τῆς ἄλλης μορφῆς, γιατί μὲ τὴ γραφὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲ φαινόταν ἂν ἡ γενικὴ ΣΚΑΠΤΗΣΥΛΗΣ προερχόταν ἀπὸ ὀνομαστικὴ Σκαπτὴ Ὑλῆ ἢ Σκαπτησὺλη. Σήμερα οἱ ἐκδόσεις προτιμοῦν τὸν πρῶτο τύπο, ποῦ τὸν συναντοῦμε ἐπίσης στὸν Θεόφραστο (Περὶ λίθ. 17: *εὐρέθη δὲ ποτε ἐν τοῖς ἐν Σκαπτῇ Ὑλῆι μέταλλοις λίθος* κ.λ.), στὸν Πλοῦταρχο (Κίμ. 4 καὶ Περὶ φυγ. 15. 605C) καὶ στὸ βιογράφο τοῦ Θουκυδίδου Μακκελλῖνο (κεφ. 19, 25 καὶ 47). Ὁ ἄλλος τύπος Σκαπτησὺλη συναντᾶται σὲ μιὰ ἐπιγραφή (IG I 184-5 καὶ Suppl. σ. 33-34: *φθοῖδες χρυσοῖν σκαπτησουλικοῦ*), στὸν Στέφανο τὸν Βυζάντιο καὶ σὲ λατινοὺς συγγραφεῖς μὲ τὴ μορφή Scaptensula (Lucr. 6, 810 καὶ Festus σ. 147 Müller). Ὁ L a c h m a n n (T. Lucreti Cari, De rerum natura, Berolini 1871*, 395) εἶναι τῆς γνώμης ὅτι τὸ σ τοῦ δευτέρου τύπου εἶναι ἡ δασεῖα τῆς λέξεως ὕλη, ἀλλὰ ὁ P e r d r i z e t («Κλίο»1910, 24 ὅπος. 1) παρατηρεῖ ὅτι στὴν ἰωνικὴ διάλεκτο ποῦ χρησιμοποιόταν σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ τῆς Θράκης δὲν πρέπει νὰ ἀκούγονταν ἡ δασεῖα στὴν προφορά. Πιὸ πιθανὴ φαίνεται ἡ ἄποψη ὅτι ὁ τύπος Σκαπτησὺλη ὀφείλεται σὲ παρεξήγηση, γιατί τὸ ΣΚΑΠΤΗΣΥΛΗΣ τοῦ Ἡροδότου τὸ ἐξέλαβαν λανθασμένα ὡς γενικὴ τοῦ Σκαπτησὺλη καὶ ὄχι τοῦ σωστοῦ Σκαπτὴ Ὑλῆ (βλ. O b e r h a n m e r, ὅ.π.).

ριοχή που του φέρνει στο νοῦ παραγωγή χρυσοῦ εἶναι τὸ Παγγαῖο, καὶ εἶναι φυσικὸ νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι ἐδῶ ὑπῆρχε ἡ Σκαπτή Ὑλη, τὸ πιὸ περίφημο κέντρο παραγωγῆς χρυσοῦ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς.

Με αὐτὴ τὴν ἀποψη, ὅτι δηλ. ἡ Σκαπτή Ὑλη βρισκόταν στὸ Παγγαῖο, συμφωνοῦν οἱ περισσότεροὶ μελετητές, δὲ συμπίπτουν ὁμοῦ οἱ γνώμες τους στὸ θέμα τῆς τοποθέτησής της σὲ ἓνα συγκεκριμένο τμήμα του. Ὁ Perdrizet στὴν ἐξοχὴ μελέτη του γιὰ τὴ Σκαπτή Ὑλη καὶ τὴν ἱστορία της (βλ. σ. 76, ὑποσ. 4) ἀποφεύγει νὰ ἀναφέρει μὲ ἀκρίβεια τὴ θέση της, ἀλλὰ στὸ χάρτη τῆς περιοχῆς, στὴ σελίδα 15, τὴ σημειώνει μὲ ἐπιφύλαξη στὴ θέση που βρίσκεται ἡ σημερινὴ Νικήσιανη¹ καὶ ὄχι, ὅπως πιστεύει ὁ Casson (ὁ.π., 69 καὶ 76), στὴν Εἰκοσιφοίνισσα. Ὁ J. Rouilloux² τὴν τοποθετεῖ ἀόριστα στὶς ἀνατολικὲς πλαγιὲς τοῦ Παγγαίου, ὁ Δ. Λαζαρίδης³ στοὺς λόφους που χωρίζουν τὶς κοινότητες Νικήσιανης καὶ Παλαιοχωριοῦ, ἐνῶ οἱ Unger καὶ Schütz⁴ σὲ μιὰ τοποθεσία που βρίσκεται ἀνατολικά τῆς τελευταίας κομόπολης.

Ἐνδειξὴ γιὰ τὸ ὅτι ἡ Σκαπτή Ὑλη βρισκόταν στὴ ΒΑ πλευρὰ τοῦ Παγγαίου ἀποτελεῖ ἡ μαρτυρία γιὰ τὴν κατεύθυνση που ἀκολούθησαν οἱ Ἀθηναῖοι στὴν ἐκστρατεία τους τοῦ 464 π.Χ. Οἱ στρατηγοὶ Σωφάνης καὶ Λεάγρος, μετὰ τὴν κατάληψη τῶν Ἐννέα Ὀδῶν κοντὰ στὸν κόλπο τοῦ Στρυμόνα, προχώρησαν μὲ δέκα χιλιάδες στρατὸ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ, που τὸ κατεῖχαν οἱ Ἡδωνοί, με σκοπὸ, ὅπως μᾶς βεβαιώνει ὁ Ἡρόδοτος⁵, νὰ καταλάβουν τὰ χρυσορυχεῖα τῆς περιοχῆς, τὰ ὁποῖα δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν ἄλλα ἀπὸ τὰ περίφημα αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τῆς Σκαπτῆς Ὑλης⁶, που ἓνα χρόνο ἀργότερα ἀναγκάστηκαν οἱ Θάσιοι νὰ τὰ ἐγκαταλείψουν μετὰ τὴν παράδοση τοῦ στόλου τους στοὺς Ἀθηναίους. Αὐτὰ τὰ μεταλλεῖα τὰ γνώριζαν οἱ Ἀθηναῖοι ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ που εἶχε καταφύγει ἐδῶ ὁ Πεισίστρατος, ὅταν ἐξόρι-

1. Ἡ πρώτη γνωστὴ μνεία τοῦ ὀνόματος αὐτῆς τῆς κομόπολης, που βρίσκεται στὴ ΒΑ πλευρὰ τοῦ Παγγαίου ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Δράμα καὶ τοὺς Φιλίππους, γίνεται σὲ δυὸ σιγίλλια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχεῖου Κωνσταντινουπόλης, ἓνα τοῦ πατριάρχη Μαξίμου Β' τὸ 1477 καὶ ἓνα τοῦ Διονυσίου Α' τὸ 1490, που ὄριζαν τὶς σχέσεις τῆς Εἰκοσιφοίνισσας μὲ τὴν παραπάνω κοινότητα. Σχετικὰ μὲ τὸ ὄνομα «Νικήσιανη» ἔχουν προταθεῖ διάφορες ἐτυμολογίες. Ἡ τελευταία ἀπὸ αὐτὲς εἶναι τοῦ Δ. Σ α μ σ ἄ ρ η, ὁ ὁποῖος συσχετίζει αὐτὴ τὴν ὀνομασία μὲ τὸ vicani Nicaenses μιᾶς λατινικῆς ἐπιγραφῆς, που προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ κομόπολης μὲ τὸ ὄνομα Νίκη. (Ἡ θέση τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς κώμης Νίκης «Μακεδονικά» 20 1980, 487 κ.ἑ.).

2. Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos, Paris 1954, σ. 154.

3. Thasos and its Peraia, Athens 1971, σ. 4 κ.ἑ.

4. 1976, 17, 25 καὶ 28.

5. 9,75: αὐτὸν δὲ Σωφάνεα..., Ἀθηναίων στρατηγόντα ἅμα Λεάγρω τῷ Γλαύκωνος ἀποθαεῖν ὑπὸ Ἡδωνῶν ἐν Δάτῳ περὶ τῶν μετάλλων τῶν χρυσοῶν μαχόμενον.

6. Βλ. καὶ Δ. Σ α μ σ ἄ ρ η, Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Θράκης κατὰ τὴν ἐλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 48.

ριστος γύρω στὰ μέσα τοῦ βου αἰώνα προσπαθοῦσε νὰ ἐξασφαλίσει τὸν ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἐπάνοδο του χρυσό¹, καὶ ἀργότερα ἀπὸ τοὺς ὑπαινεγμοὺς τοῦ Μιλτιάδη, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴ νίκη στὸν Μαραθῶνα ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους πλοῖα καὶ στρατό μὲ τὴν ὑπόσχεση νὰ φέρει πολὺ χρυσάφι, χωρὶς νὰ φανεράνει ἀπὸ ποῦ², ἀλλὰ ἀφήνοντας νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ Παγγαῖο. Ὁ Σωφάνης λοιπὸν μὲ τὸν Λέαγρο προχώρησαν ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ Παγγαίου, ἀλλὰ δὲν κατόρθωσαν νὰ φθάσουν στὸ στόχο τους, γιὰτι κατατροπώθηκαν μέχρι τὸν τελευταῖο ἀπὸ τὶς ἐνωμένες θρακικῆς φυλῆς τῆς περιοχῆς, ποὺ τοὺς ἐπιτέθηκαν αἰφνιδιαστικά στὸ Δάτο, ὅπως λέει ὁ Ἡρόδοτος (δ.π., 75), ἢ μᾶλλον στὸν Δραβήσκο, ὅπως μᾶς πληροφοροεὶ ὁ Θουκυδίδης³, ποὺ γνώριζε καλύτερα τὴν περιοχὴ, ἐπειδὴ καὶ ὁ ἴδιος εἶχε ἐδῶ οἰκονομικὰ συμφέροντα⁴. Ἡ τοποθέτηση τῆς Σκαπτῆς Ὑλης στὴ νότια

1. Βλ. Ἄριστ., Ἀθην. πολ. 15, 2: *ἐκεῖθεν δὲ παρήλθεν* (ἐνν. ὁ Πεισίστρατος) *εἰς τοὺς περὶ τὸ Παγγαῖον τόπους, ὅθεν χρηματισάμενος* κ.λ. Πβ. J. W. Cole, Peisistratus on the Strymon, G and R 22 (1975) 42 κ.έ.

2. Βλ. Ἡρόδ. 6, 132. Πρβλ. Obst, Miltiades, RE XV 2 (1932) 1703 κ.έ.

3. 1, 100: *προελθόντες δὲ τῆς Θράκης εἰς μεσόγειαν διεφθάρσαν ἐν Δραβησῶ τῇ Ἠδωνικῇ ὑπὸ τῶν Θρακίων ξυμπάντων*. Βλ. ἐπίσης 4, 102 καὶ Π α υ σ. 1, 29, 4. Ἡ ἀρχαία ὀνομασία Δραβήσκος διατηρήθηκε ὡς τὰ νεώτερα χρόνια μὲ τὸν τύπο Σδραβήκι, ὄνομα ἐνὸς μικροῦ χωριοῦ κάπου δεκατρία χιλιόμετρα ἀπὸ τὶς ἐκβολῆς τοῦ Στρυμόνα. Μὲ αὐτὴ τὴν κομῶπολη ταυτίζουσι τὴν ἀρχαία Δραβήσκο οἱ περισσότεροι μελετητές, διαφωνώντας μὲ τὸν πίνακα Reutingen, ποὺ τὴν τοποθετεῖ σὲ ἀπόσταση περίπου δεκαεπταχίλιων ἀπὸ τοὺς Φιλίππους, στὸ δρόμο πρὸς τὴν Ἡράκλεια τῆς Σιντικής. Γιὰ σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. P. Collart, Philippes, Paris 1937, σ. 67, ὑποσ. 1.

4. Γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ τὸ τμήμα τῆς Θράκης ποὺ βρισκόταν ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Θάσο καὶ κατὰ συνέπεια μὲ τὸ Παγγαῖο καὶ τὴ Σκαπτὴ Ὑλη μᾶς πληροφοροεὶ ὁ ἴδιος ὁ Θουκυδίδης μὲ τὰ λόγια: *ὁ Βρασιδᾶς δεδιὼς καὶ τὴν ἀπὸ τῆς Θάσου τῶν νεῶν βοήθειαν καὶ πυνθανόμενος τὸν Θουκυδίδην κτήσιν τε ἔχειν τῶν χρυσείων μετάλλων ἐργασίας ἐν τῇ περὶ ταῦτα Θράκη καὶ ἀπ' αὐτοῦ δύνασθαι ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἡπειρωτῶν* κ.λ. (4, 105). Τὸ πρόβλημα εἶναι πῶς ὁ Θουκυδίδης, ἓνας Ἀθηναῖος πολίτης, κατεῖχε μεταλλεῖα σὲ μιὰ περιοχὴ ποὺ βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὴ σφαῖρα πολιτικῆς ἐπιρροῆς τῶν Ἀθηναίων. Ὁ βιογράφος του Μαρκελλῖνος δικαιολογεῖ αὐτὸ τὸ γεγονός μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι αὐτὰ τὰ κτήματα ἦταν προικὰ τῆς γυναίκας του ποὺ καταγόταν ἀπὸ αὐτὸ τὸ μέρος τῆς Θράκης (κεφ. 19). Ἐδῶ παρέμεινε κατὰ τὸ διάστημα τῆς εἰκοσάχρονης ἐξορίας του (κεφ. 47) καὶ ἐδῶ ἔγραφε τὴν ἱστορία του κάτω ἀπὸ ἓναν πλάτανο (κεφ. 25). Ἡ ἀξιοπιστία ὁμως μερικῶν ἀπὸ αὐτὲς τὶς μαρτυρίες τοῦ Μαρκελλῖνου, ποὺ πρέπει νὰ ἔζησε τὸν 6ο αἰώνα μ.Χ. (βλ. Bux, Marcellinus, RE XIV 2, 1930, στήλ. 1481· O. Luschnat, Die Thukydidescholien, «Philologus» 98, 1954, 44 ὑποσ. 2) ἀμφισβητεῖται ἀπὸ μερικοὺς φιλόλογους (βλ. von Wilamowitz, Die Thukydideslegende, «Hermes» 12, 1887, 329. Finley, δ.π., 10). Ὅπως σωστά παρατηρεῖ ὁ Perdrizet «Klio» 1910, 21 κ.έ.), ὁ Μαρκελλῖνος, καθὼς καὶ ὁ Πλούταρχος (Κίμ. 4, 2: *τὰ χρυσεῖα περὶ τὴν Θράκην ἐκέκτητο*) παρεξήγησαν τὴ φράση τοῦ ἴδιου τοῦ Θουκυδίδη: *κτήσιν... χρυσείων μετάλλων ἐργασίας*, ἢ ὅποια σημαίνει ὅτι ἀπλῶς εἶχε τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχίων χρυσοῦ, ἴσως μὲ

πλευρά του Παγγαίου αποκλείεται, γιατί σε μιὰ τέτοια περίπτωση οί Ἄθηναῖοι μπορούσαν νὰ ἀκολουθήσουν ἕναν εὐκολότερο δρόμο πρὸς αὐτὴ μέσα ἀπὸ τὴν κοιλάδα ποὺ κατεῖχαν οἱ Πίερες, χωρὶς νὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ κάνουν τὸ γύρο τοῦ βουνοῦ.

Ἄλλὰ, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐνδείξεις, ὑπάρχουν καὶ στοιχεῖα ποὺ μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς ἀποδείξεις γιὰ τὴν τοποθέτηση τῆς Σκαπτῆς Ὑλῆς στὴ ΒΑ πλευρὰ τοῦ Παγγαίου. Πρόκειται γιὰ τὰ ἀφθονα ὑπολείμματα ἀπὸ τὴν κατεργασία χρυσοῦ καὶ ἀργύρου σ' αὐτὴ τὴν περιοχή, ποὺ τὰ εἶχαν προσέξει ἤδη οἱ περιηγητὲς τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας. Ὁ P. Belon λ.χ. ἀναφέρει ὅτι πηγαίνοντας πρὸς τοὺς Φιλίππους πρὶν ἀπὸ τὸ 1554 ἄφησε δεξιά του τὰ ὄρυχεῖα τῆς Καστανιάς¹. Μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα ἐννοοῦσε ἡ γενικὰ τὸ δρος Παγγαῖο, γιατί αὐτὸ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας ὀνομαζόταν καὶ Κεστανὲ Ντάγκ, ἐξαιτίας τῶν ἀφθονων δέντρων αὐτοῦ τοῦ εἴδους²,

κάποια μορφή σύμβασης ἀνάλογη μὲ ἐκείνη ποὺ ἴσχυε γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς Θάσου στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰώνα π.Χ., καὶ ὄχι ὅτι κατεῖχε κτήματα στὴ Σκαπτὴ Ὑλῆ. Αὐτὲς οἱ σχέσεις τοῦ Θουκυδίδη μὲ τοὺς ἐντόπιους θρακικοὺς λαοὺς ὀφείλονται μᾶλλον στὴν καταγωγή του. Ὅπως δείχνει τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα του «Ὀλορος» (βλ. Θ ο υ κ. 4,104), ὁ μεγάλος ἱστορικός ἦταν ἀπόγονος τοῦ μαραθωνομάχου Μιλτιάδη, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Ἡρόδοτο, ὅταν ἦταν διοικητὴς τῆς Χερσονήσου, εἶχε παντρευτεῖ τὴν Ἥγησιπύλη, κόρη τοῦ βασιλιά τῶν Θρακῶν Ὀλόρου (6, 39). Ὁ βαθμὸς συγγένειας τοῦ πατέρα τοῦ Θουκυδίδη μὲ τὸν Μιλτιάδη δὲν εἶναι δυνατό νὰ προσδιοριστεῖ μὲ ἀκρίβεια (βλ. Β u x, δ.π., 1486' L u s c h n a t, Thucydides, RE Suppl. XII, 1970, στήλ. 1089), ἀλλὰ ὑπάρχει ἡ πιθανότητα νὰ ἦταν καὶ ἐγγονὸς του (βλ. J. d e R o m i l l y, Thucydeide I, Paris 1953, Budé, VIII). Ἄν ὁμοῦς ὑποθεθεῖ ὅτι ὁ Ὀλορος ἦταν βασιλιάς ἐνὸς θρακικοῦ λαοῦ ποὺ κατοικοῦσε κοντὰ στὴ Χερσόνησο, λ.χ. τῶν Δολόγκων, πράγμα ποὺ ὑποστηρίζεται ἀπὸ τοὺς H o w καὶ W e l l i s (A Commentary on Herodotus, Oxford 1912, ἀνατ. 1968, 76) καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν L u s c h n a t, Der Vatersname des Historikers Thucydides, «Philologus» 100, 1956, 138 ὑποσ. 3), τότε εἶναι δύσκολο νὰ ἐξηγηθοῦν οἱ σχέσεις τοῦ Θουκυδίδη μὲ τοὺς θρακικοὺς λαοὺς τοῦ Παγγαίου. Γι' αὐτὸ ἄλλοι ἐρευνητὲς ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ Ἥγησιπύλη ἦταν κόρη ἐνὸς βασιλιά τῶν Σαπαίων, ποὺ κατοικοῦσαν στὴν περιοχή τοῦ ποταμοῦ Νέστον (βλ. O b s t, δ.π., 1681 καὶ 1703' J. W i e s n e r, Die Thraker. Studien zu einem versunkenem Volk des Balkanraumes, Stuttgart 1963, 81. Ἐπίσης K l. P a u l y, λ. Ὀλορος), ἢ μᾶλλον τῶν Σατρῶν τοῦ Παγγαίου (βλ. E. C a v a i g n a c, Miltiade et Thucydeide, RPH 3, 1929, 284). Ἡ παρουσία τοῦ Μιλτιάδη στὸ Παγγαῖο μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἂν λάβει κανεὶς ὑπόψη τὴν πληροφορία ὅτι αὐτὸς ὑποχρεώθηκε νὰ ἐγκαταλείψει προσωρινὰ τὴν Χερσόνησο γύρω στὰ 510-506 π.Χ., γιὰ νὰ ἀποφύγει τὴν ὄργη τοῦ Δαρείου ποὺ ξεσήκωσε τοὺς Ἐκίυθες ἐναντίον του (βλ. Ἡ ρ ὀ δ. 6,40. Πρβλ. καὶ C a v a i g n a c, δ.π., 284 κ.έ.). Αὐτὴ ἡ συγγένεια μὲ τοὺς Σάτρεις ἦταν ἀσφαλῶς ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἐγινε δεκτὸς ὁ Θουκυδίδης στὴν περιοχή τῶν ὄρυχείων τοῦ Παγγαίου. Πιστεύεται μάλιστα ὅτι ἐδῶ στὴ Σκαπτὴ Ὑλῆ πέθανε (βλ. Π λ ο ὕ τ. Κίμ. 4 καὶ Μαρκελ. 45), ὅποτε ὁ τάφος του στὰ «Κιμώνεια μνήματα» στὴν Ἄθῆνα ἴσως πρέπει νὰ ἦταν ἀπλῶς ἕνα κενotáφιο (βλ. Β u x, δ.π., 1484).

1. Les observations de plusieurs singularités et choses mémorables... 1554, 56.

2. Βλ. Σ. Μ ε ρ τ ζ ἰ δ η, Αἱ χῶραι τοῦ παρελθόντος καὶ αἱ ἐσφαλμένα τοποθετηθεῖς τῶν, Δράμα 1885, σ. 69.

ὅπως καὶ Πουρνάρ Ντάγκ, ἀπὸ τὰ ἄφθονα πουρνάρια ποῦ κάλυπταν ἰδίως τοὺς πρόποδες του¹, ἢ ἀναφερόταν εἰδικότερα σὲ μιὰ τοποθεσία στὴν κοιλάδα τῆς Νικήσιανης. Αὐτὴ ἢ τοποθεσία ὀνομάζεται σήμερα «Σομποτός» καί, σύμφωνα μὲ τὶς μαρτυρίες τῶν γεροντοτέρων, ἦταν γνωστὴ παλιότερα ὡς Κεστανὲ Ντάγκ. Μᾶλλον πρέπει νὰ συμβαίνει τὸ δεύτερο, γιατί ὁ ἴδιος ὁ Belon χρησιμοποιοεῖ λίγο πιὸ πάνω στὴν ἴδια σελίδα τὴν ὀνομασία «Παγγαῖο», ὁπότε θὰ ἦταν ἀπίθανο νὰ τὸ ὀνομάζει διαφορετικὰ λίγες σειρὲς πιὸ κάτω. Ὁ D. Heuzey² μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὰ μόνια ἴχνη μετάλλων ποῦ εἶδε ἦταν τῆς κοιλάδας τοῦ Παλαιοχωριοῦ. Ὁ Μερτζίδης³ κάνει λόγο γιὰ ἀρχαῖα ὄρυχεῖα ἐπάνω ἀπὸ τὶς κοινότητες Νικήσιανης καὶ Παλαιοχωριοῦ, ἐνῶ ὁ Verkonie⁴ εἶχε ἀκούσει ὅτι ὑπάρχουν τέτοια ἀνάμεσα στὴν Πραβίστα (σημερινὴ Ἑλευθερούπολη) καὶ τὴν Εἰκοσιφοίνισσα, προσθέτοντας ὅτι τὶς πληροφορίες αὐτὲς τὶς πῆρε ἀπὸ ἕνα κάτοικο τῆς Νικήσιανης. Σ' αὐτῆς τῆς τελευταίας τὰ ἄφθονα, ὅπως τὰ χαρακτηρίζει, ὑπολείμματα ἐπεξεργασίας μετάλλων καὶ τὰ ἴχνη ἐργαστηρίων ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴ τοῦ Casson ὁ M. Festugière⁵. Στὰ ὄρυχεῖα τῆς Νικήσιανης ἀναφέρεται ἐπίσης καὶ ὁ Quiring (δ.π., 102).

Ὁφείλουμε πάντως νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι αὐτοὶ οἱ παλαιότεροι περιηγητὲς καὶ ἐρευνητὲς εἶχαν κατὰ κανόνα ἐλλιπέστατη γνώση τῆς περιοχῆς. Ἡ ἀκρίβεια τῶν στοιχείων ποῦ ἀναφέρουν ἐξαρθᾶται ἀπὸ τὴν ἀξιοπιστία τῶν ἀνθρώπων ποῦ ἔτυχε νὰ τοὺς δώσουν πληροφορίες. Ἀκόμη καὶ ἐπιστήμονες τῶν ὁποίων οἱ ἐργασίες ἦταν κατὰ τὰ ἄλλα ἀξιόλογες, ὅπως λ.χ. ὁ Casson, πέφτουν σὲ τέτοια λάθη. Ἔτσι ὁ τελευταῖος ὁμολογεῖ ὅτι δὲ βρῆκε σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ ἴχνη ἐργαστηρίων (δ.π., 65). Χαρακτηριστικὸ ἐπίσης κακῆς πληροφόρησης εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἴδιος τοποθετεῖ τὶς «Ἀσημότρυπες», γιὰ τὶς ὁποῖες θὰ γίνεῖ λόγος πιὸ κάτω, κοντὰ στὴν κοινότητα Μεσορόπης, στὴ νότια πλευρὰ τοῦ Παγγαίου (δ.π.), ἐνῶ αὐτὲς βρίσκονται στὴν πλευρὰ τῆς Νικήσιανης.

Κανέναν ἀπὸ τοὺς προηγούμενους μελετητὲς, μὲ μόνη ἴσως ἐξαίρεση τὸν Perdizet, δὲν ἀσχολήθηκε εἰδικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς ἐξακρίβωσης τῆς θέσης τῆς Σκαπτῆς Ὑλῆς. Μὲ αὐτὸ ἀσχολήθηκαν πρόσφατα οἱ H. J. Unger καὶ E. Schütz σὲ μιὰ μελέτη ποῦ ἐξετάζει βασικὰ τὴ γεωλογία τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου (βλ. παραπάνω, σ. 77, ὑποσ. 2). Καὶ αὐτὴ ὁμως ἡ ἐργασία δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὶς ἀδυναμίες ποῦ ἐπισημάναμε στὰ ἔργα τῶν προ-

1. Βλ. C. M. Danov, Altthrakien, Berlin-New York 1976, σ. 107.

2. Mission archéologique de Macédoine, Paris 1867, 27.

3. Οἱ Φίλιπποι. Ἐρευναι καὶ μελέται χωρογραφικαί, Κωνσταντινουπόλις 1897, σ. 54.

4. Esquisse topographique de la Macédoine (στὰ ρωσικά), Saint-Petersbourg 1889, 96.

5. Βλ. Casson, δ.π., 65 ὑποσ. 4.

ηγούμενων έρευνητών. Οί δυό Γερμανοί έρευνητές μελέτησαν όρισμένα τμήματα του Παγγαίου πολύ προσεκτικά, ενώ άλλα σχεδόν τὰ άγνοούν. Έτσι στο μεγαλύτερο μέρος τής μελέτης τους άσχολούνται με τὰ ύπολείμματα καταγραφείας μετάρλων καθώς και τή γεωλογική σύσταση τής κοιλάδας του Παλαιοχωριού, ενώ ως ένα μεγάλο βαθμό άγνοούν τὰ θέματα τὰ σχετικά με τήν περιοχή τής Νικήσιανης. Αυτό τὸ τελευταίο τὸ όμολογοῦν και οί ίδιοι προσθέτοντας ότι προτίθενται νά συμπληρώσουν τή μελέτη αὐτῆς τής τελευταίας στο μέλλον (βλ. 1976, 27). Αυτό όμως δέν τούς έμποδίζει νά τοποθετήσουν, όπως είδαμε, με βεβαιότητα τή Σκαπτή Ύλη σε μιὰ περιοχή άνατολικά τής σημερινῆς κομόπολης του Παλαιοχωριού (δ.π., 17).

Άλλά ως δοθε με αναλυτικότερα τὰ επιχειρήματα στα όποια στηρίζονται οί Unger και Schütz για νά τεκμηριώσουν τήν παραπάνω άποψη τους. Ός πρώτο επιχειρήμα άναφέρουν τὸ μέγεθος, τὸν αριθμό και τήν ηλικία τών ύπολειμμάτων¹. Υποστηρίζουν λοιπόν ότι ή έκταση και ή ποσότητα τών σωρών τών ύπολειμμάτων είναι πολύ μεγαλύτερη στο Παλαιοχώρι από ό,τι στη Νικήσιανη (1980, 20). Στην τελευταία διαπίστωσαν μόνο έξι σωρούς, ενώ στο Παλαιοχώρι έννέα. Μιά όμως προσεκτικότερη έρευνα θά έδειχνε άκριβώς τὸ αντίθετο. Βέβαια σήμερα οί περισσότεροι σωροί τής Νικήσιανης έχουν διασκορπιστεί από άνεύθυνους λατόμους μαρμάρων, οί όποιοι χρησιμοποιοῦν τις καμινίες για έπίστρωση τών δασικῶν δρόμων. Άλλά και τὰ ύπολείμματα που βρίσκονται άκόμη στη θέση τους είναι άρκετά για νά δείξουν τὸν αριθμό και τήν έκταση τών σωρών. Μάλιστα όλοι οί κάτοικοι ηλικίας κάτωκοι τής Νικήσιανης θυμοῦνται ότι αὐτοί οί σωροί ήταν άθικτοι πριν από είκοσι περίπου χρόνια. Λαμβάνοντας λοιπόν κανείς όλα αὐτὰ ύπόψη είναι εύκολο νά διαπιστώσει ότι μέσα στη Νικήσιανη και γύρω από αὐτήν υπάρχουν τουλάχιστο έντεκα μεγάλοι σωροί από καμινίες, ό καθένας από τούς όποιους έχει κατά μέσον όρο έκταση ένα τετραγωνικό χιλιόμετρο και ύψος δύο ως τέσσερα μέτρα.

Άρχίζοντας από τὸ άνοιγμα τής κοιλάδας πρὸς τήν πεδιάδα τών Φιλίππων υπάρχουν από Β πρὸς Ν σε μιὰ άπόσταση περίπου τεσσάρων χιλιομέτρων οί έξῆς σωροί από καμινίες:

1) Ένας στους πρόποδες του λόφου στα άνατολικά τής Γεωργιανῆς, μιὰς κομόπολης που αποτελεί συνέχεια τής Νικήσιανης. Ό σωρός αὐτός βρισκόταν άκριβώς στη θέση όπου σήμερα είναι ή αὐλή του Δημοτικοῦ Σχολείου Γεωργιανῆς. Σήμερα έχει διασκορπιστεί έντελώς, αλλά υπάρχουν άκόμη καμινίες σε όλη τή γύρω περιοχή.

1. Οί κάτοικοι τής περιοχῆς τὰ όνομάζουν «τσκουριές», κάτι που χωρίς άμφιβολία αποτελεί έφαρμένη μορφή τής άρχαίας ελληνικής λέξης *σκωρία*.

2) Σὲ ἀπόσταση πεντακοσίων περίπου μέτρων, πάντα κοντὰ στοὺς πρόποδες τοῦ ἴδιου λόφου, ὄχι μακριὰ ἀπὸ τὰ σύνορα τῶν δύο κομποπόλεων.

3) Στὴν κοινότητα Νικήσιανης περίπου διακόσια πενήντα μέτρα νοτιότερα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Ἄννας. Ὁ σωρὸς αὐτὸς βρισκόταν στὴν ἀνατολικὴ ὄχθη τοῦ χειμάρρου, βάθους εἴκοσι ὡς τριάντα μέτρων, ποὺ διασχίζει τὴ Νικήσιανη καὶ τὴ Γεωργιανὴ ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν κύριο ὄγκο τοῦ Παγγαίου καὶ καταλήγοντας στὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων σὲ παραπόταμο τοῦ Ἀγγίτη. Καὶ αὐτὸς ὁ σωρὸς, ὅπως καὶ ὁ προηγούμενος, ἔχει σήμερα διασκορπιστεῖ. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, ποὺ βρισκόταν ὁ σωρὸς, ἡ κατάβαση στὸ ρέμα εἶναι εὐκόλη καὶ ὑπάρχει μονοπάτι ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἀπέναντι πλευρὰ.

4) Ἐξω ἀπὸ τὴ Νικήσιανη σὲ ἀπόσταση σαράντα ὡς πενήντα μέτρων ἀνατολικά ἀπὸ τὸ παρεκκλήσι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ ὄχι μακριὰ ἀπὸ τὸ λόφο. Ὅλοι οἱ σωροὶ ποὺ ἀναφέραμε ὡς τώρα βρίσκονται ἀνατολικά ἀπὸ τὸ χεῖμαρρο. Οἱ ὑπόλοιποι, ποὺ θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, βρίσκονται στὴ δυτικὴ του ὄχθη, σὲ σημεῖα ὅπου ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στοὺς πρόποδες τοῦ δυτικοῦ λόφου σχηματίζονται διάφορα πλατῶ με σχετικὴ εὐρυχωρία, ποὺ ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ τὶς ἐργασίες τῆς ἐκπύρωσης τοῦ μεταλλευματοῦ. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ἐπίσης ὅτι κατὰ κανόνα οἱ σωροὶ αὐτοὶ βρίσκονται σὲ σημεῖα ὅπου ἡ κατάβαση στὸ χεῖμαρρο εἶναι εὐκόλη. Αὐτοὶ οἱ ὑπόλοιποι εἶναι:

5) Ἐνας σὲ ἀπόσταση τετρακοσίων περίπου μέτρων νοτιότερα ἀπὸ τὴν τοποθεσία «Κοκκινοχώματα». Τὸ μεγαλύτερο μέρος του ἔχει μεταφερθεῖ ἀπὸ τοὺς λατόμους ἄλλου, ἀλλὰ τὰ ὄρια του εἶναι ἀκόμη εὐδιάκριτα.

6-8) Ἐκατὸ μετρα πῖο πάνω, πάντα με κατεύθυνση πρὸς τὰ νότια, δηλ. πρὸς τὸν κύριο ὄγκο τοῦ Παγγαίου, ὑπάρχουν ἄλλοι τρεῖς σωροὶ, σχεδὸν συνεχόμενοι μεταξύ τους, συνολικοῦ μήκους γύρω στὰ ἐξήντα πέντε μέτρα.

9) Σὲ ἀπόσταση 80-100 μέτρων ἄλλος, τοῦ ὁποῖου μεγάλο μέρος ἔμεινε ἄθικτο.

10) Εἴκοσι μέτρα πῖο ἐπάνω ἕνας ἄλλος με ἀκόμη μεγαλύτερες διαστάσεις.

11) Ὁ μεγαλύτερος ἴσως ἀπὸ ὅλους βρίσκεται στὸ σημεῖο ὅπου πρὶν ἀπὸ τὸν κύριο ὄγκο τοῦ Παγγαίου ἡ κοιλάδα, ποὺ ἦταν ὡς ἐδῶ στενὴ, πλαταίνει καὶ σχηματίζει ἕνα ἐπίπεδο μέρος περίπου κυκλικὸ με διάμετρο 1.500-2.000 μέτρων, γνωστὸ στοὺς ἐντόπιους ὡς «Λιβάδι». Αὐτὸς ὁ σωρὸς ἔχει τὶς ἐξῆς διαστάσεις: μήκος ὀγδόντα περίπου μέτρων, πλάτος σαράντα με πενήντα, καὶ ὕψος, ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ ἕνα σημεῖο στὸ κέντρο ποὺ τὸ κατέσκαψαν οἱ ἐκσκαφεῖς πρόσφατα, 4-5 μέτρων.

Μὲ ὅλα αὐτὰ λοιπὸν γίνεται φανερὸ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν σωρῶν στὴν κοιλάδα τῆς Νικήσιανης εἶναι μεγαλύτερος ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ Παλαιοχωριοῦ

και ακόμη μεγαλύτερος είναι ο συνολικός όγκος των ύπολειμμάτων, γιατί στο Παλαιοχώρι μόνο ελάχιστοι σωροί υπάρχουν που θα μπορούσαν να συγκριθούν ως προς το μέγεθος με αυτούς της Νικήσιανης.

Ο δεύτερος λόγος για τον οποίο, σύμφωνα με τους ίδιους ερευνητές, το Παλαιοχώρι πρέπει να θεωρηθεί ως η θέση της Σκαπτής Ύλης είναι το όνομα αυτής της κωμόπολης (1976, 14). Αυτό όμως δεν μπορεί να θεωρηθεί ως σοβαρό επιχείρημα. Ίσως το όνομα να αποτελεί ανάμνηση της ύπαρξης ενός παλαιού οικισμού, αλλά αυτό δεν αποδεικνύει τίποτε. Άλλωστε το όνομα Παλαιοχώρι είναι πολύ συνηθισμένο ως ονομασία χωριού και δεν είναι απαραίτητο σέ όλες τις περιπτώσεις του άπαντά να υποδηλώνει όπωσδήποτε οικισμούς μιας τόσο παλαιάς εποχής.

Ός τρίτο επιχείρημα χρησιμοποιούν το ότι η περιοχή αυτής της κωμόπολης ήταν καλά οχυρωμένη. Κατά την οψιμη εποχή του χαλκού (μυκηναϊκή) φρουρούνταν από το Παλαιόκαστρο¹, έναν οχυρωμένο οικισμό επάνω σε ένα λόφο ανάμεσα στις κοινότητες Νικήσιανης και Παλαιοχωριού, αλλά μάλλον προς την πλευρά της δεύτερης, και αργότερα από το ελληνιστικό κάστρο επάνω σε άλλο λόφο, που ελέγχει την έξοδο της κοιλάδας προς την πεδιάδα των Φιλίπων (βλ. δ.π., 25 κ.έ., 28).

Αν όμως λάβει κανείς υπόψη την οργάνωση των θρακικών φύλων και τις μεταξύ τους σχέσεις, αντιλαμβάνεται ότι μια οποιαδήποτε περιοχή μέσα στο χώρο της κυριαρχίας τους δεν είχε όπωσδήποτε ανάγκη από οχυρωματικά έργα για να είναι ασφαλής, τη στιγμή που σε πολύ μεγάλη έκταση ολόγυρα κατοικούσαν λαοί φίλοι και σύμμαχοι μεταξύ τους. Ίδιαίτερα οι Βησσοί², που κατοικούσαν στον Αίμο και τη Ροδόπη, αποτελούσαν εγγύηση για την ασφάλεια των λαών του Παγγαίου από τις επιθέσεις των λαών του βορρά³. Μια ένδειξη ότι κάθε απόπειρα των ξένων λαών να φτάσουν

1. Η ονομασία αυτή δίνεται αυθαίρετα, γιατί, από όσο γνωρίζω, δε μαρτυρείται από τις αρχαίες πηγές.

2. Δεν είναι εύκολο να καθορισθεί η ακριβής σχέση ανάμεσα στους Βησσούς και τους Σάτρες. Ο Η ρ ό δ ο τ ος αναφέρεται στους πρώτους με τα λόγια: *Βησσοί δέ των Σατρών εισί οι προφητεύοντες του Ιερού* (7, 111) αφήνοντας να εννοηθεί ότι αυτοί αποτελούσαν τμήμα των Σατρών. Έντοπωση όμως προξενεί το γεγονός ότι στα μεταγενέστερα χρόνια οι Σάτρες δεν αναφέρονται πιά, ενώ οι Βησσοί διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ιστορία της περιοχής ως τα χρόνια της ρωμαϊκής κυριαρχίας, ως μία μεγάλη φυλή που κατοικούσε μεταξύ Αίμου και Ροδόπης. Το πιο πιθανό είναι ότι οι Σάτρες ήταν μία θυγατρική φυλή των Βησσών, που ήταν γνωστοί και ως Δίοι (βλ. Θ ο υ κ. 2, 96), και άπειθύνονταν σ' αυτούς, που ήταν έμπειροι στη λατρεία του Διονύσου, να τους εφοδιάζουν με ιερείς για το μαντείο του θεού στο Παγγαίο (βλ. P e r d r i z e t, Cultes κ.λ., σ. 39).

3. Βλ. J. N. S v o r o n o s, L'hellénisme primitif de la Macédoine prouvé par la numismatique et l'or du Pangée, Athènes 1919, σ. 198. Ο Υ δ ι ο ς (δ.π., σ. 61 κ.έ.) συσχετίζει αυτή

κοντὰ στὰ ὄρυχεῖα χρυσοῦ ἀντιμετωπιζόταν μακριὰ ἀπὸ αὐτὰ ἀποτελεῖ ἡ μαρτυρία γιὰ τὴ συνδυασμένη ἐπίθεση ὄλων τῶν γύρω θρακικῶν λαῶν ἐναντίον τῶν δέκα χιλιάδων στρατιωτῶν τοῦ Σωφάνη στὸν Δραβῆσκο (βλ. παραπάνω, σ. 80, ὑποσ. 5).

Πρέπει νὰ τονιστεῖ ἐδῶ ὅτι αὐτὴ τὴν ἐποχὴ δὲν ἦταν ἀσυνήθιστο τὸ φαινόμενο νὰ συναντᾶ κανεὶς ἀνοχύρωτους θρακικοὺς οἰκισμοὺς, καὶ μάλιστα στὶς περιπτώσεις ποὺ ὑπῆρχαν κοντὰ ἀπόκρημνοι λόφοι καὶ ψηλὲς κορυφὲς βουνῶν, ποὺ χρησίμευαν ὡς καταφύγια, κάθε φορὰ ποὺ οἱ κάτοικοι κινδύνευαν ἀπὸ ἐχθρική ἐπιδρομή¹. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι, ὅταν ὁ Ἡρόδοτος λέει ὅτι μόνον οἱ Σάτρες τοῦ Παγγαίου δὲν ὑποδουλώθηκαν ποτὲ ἀπὸ κανέναν, ὡς αἰτία ἀναφέρει τὸ γεγονός ὅτι εἶχαν ὡς καταφύγιό τους τὶς ψηλὲς καὶ ἀπόκρημνες κορυφὲς τοῦ Παγγαίου (7, 111), καὶ δὲν κάνει καθόλου λόγο γιὰ ὄχυρωμένους οἰκισμοὺς.

Ἐξἄλλου καὶ ἡ ἐποχὴ στὴν ὁποία χρονολογεῖται τὸ καθένα ἀπὸ τὰ παραπάνω κάστρα, ἡ ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ γιὰ τὸ «Παλαιόκαστρο» καὶ ἡ ἑλληνιστικὴ γιὰ τὸ νεώτερο, δὲ συμπίπτουν μὲ ἐκείνη τῆς ἀκμῆς τῆς Σκαπτῆς Ὑλης, γιὰ τὴν ὁποία κάνει λόγο ὁ Ἡρόδοτος. Ἐνδέχεται βέβαια νὰ γινόταν ἐκμετάλλευση ὄρυχεων χρυσοῦ σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ ἀκόμη ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ ἐποχὴ, καὶ σ' αὐτὴν τὴν περίοδο ἀνήκει ἓνα τμήμα τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ Παλαιοχωριοῦ². Τίποτε ὅμως δὲν ἀποδεικνύει ὅτι αὐτὰ ἀνήκουν στὴ Σκαπτὴ Ὑλῃ καὶ οὔτε γνωρίζουμε ἂν αὐτὴ ἡ ὀνομασία ὑπῆρχε σὲ μιὰ τόσο παλαιὰ ἐποχὴ. Ἀλλὰ καὶ στὴν παρουσία τοῦ ἑλληνιστικοῦ κάστρου δὲν πρέπει νὰ δίνεται μεγάλη σημασία, γιὰτὶ ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι ἡ παραγωγὴ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ εἶχε σταματήσῃ ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου. Καμιὰ ἀπολύτως μνεῖα αὐτῆς τῆς περιοχῆς δὲ γίνεται ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πηγὲς γι' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ σχετικὰ μὲ τὴν παραγωγὴ χρυσοῦ, ἐνῶ, ἀντίθετα, περίφημα γιὰ τὸ χρυσάφι τους στὰ χρόνια τοῦ Φιλίππου ἦταν τὰ Ἄσυλα, ἕνας λόφος κοντὰ στὶς Κρηνίδες, ποὺ κατόπι πῆραν τὸ ὄνομα Φιλίπποι³.

τὴν προστασία ποὺ πρόσφεραν οἱ Βησσοὶ ἢ Δίοι στοὺς μικρότερους θρακικοὺς λαοὺς μὲ τὸν ἀρχαῖο μῦθο τῶν γρυπῶν, ποὺ φρουροῦσαν τὸ χρυσάφι τῶν χωρῶν τοῦ βορρᾶ ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τῶν ὑπερβόρειων Ἀρμασπῶν, μονόφθαλμων κυκλώπων, ποὺ ἤθελαν νὰ τὸ ἀρπάξουν (βλ. Ἡ ρ ὀ δ. 3, 116).

1. Βλ. V. Velkov, Das antike Siedlungsleben in Thrakien, «Klio» 62(1980) 7.

2. Unger-Schütz, 1980, σ. 24 κ.ε.

3. Βλ. Σ τ ρ ἄ β., Γεωγρ. VII 331, ἀπ. 34: *ὅτι πλείστα μέταλλά ἐστι χρυσοῦ ἐν ταῖς Κρηνίσω, ὅπου νῦν οἱ Φιλίπποι πόλις ἴδρται, πλησίον τοῦ Παγγαίου ὄρους.* Ἐπίσης Δ ι ὀ δ. 16, 8, 6: *τὰ δὲ κατὰ τὴν πόλιν χρύσεια μέταλλα παντελῶς ὄντα λιτὰ καὶ ἄδοξα ταῖς κατασκευαῖς ἐπὶ τοιοῦτον ἠῤῥησεν (ἐνν. ὁ Φίλιππος) ὥστε δύνασθαι φέρειν αὐτῷ πρόσδοον πλεῖον ἢ χιλίων ταλάντων.*

Ὅπως σωστά παρατηρεῖ ὁ Perdritz («Klio» 1910, 27), ἡ κατεργασία χρυσοῦ στὴν περιοχὴ τῆς Σκαπτῆς Ὑλης δὲν πρέπει νὰ ἄρχισε πολὺ πρὶν ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰώνα π.Χ., ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες ἀρχαῖες μαρτυρίες. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἡ ἐξαιρετικὰ ἐντατικὴ ἐκμετάλλευση τῶν ὄρυχειῶν τῆς περιοχῆς ἀρχικὰ ἀπὸ τοὺς Θάσιους καὶ ἀργότερα ἀπὸ τοὺς ἐντόπιους θρακικοὺς λαοὺς εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐξάντληση τῶν χρυσοφόρων κοιτασμάτων ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου¹. Ἐπομένως, ἂν θέλουμε νὰ ἀναζητήσουμε καμινίες ἀπὸ τὰ κοιτάσματα τῆς Σκαπτῆς Ὑλης, θὰ πρέπει νὰ περιοριστοῦμε στὸ διάστημα ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 6ου αἰώνα ὡς περίπου τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰώνα π.Χ., γιατί αὐτὴ εἶναι ἡ περίοδος τῆς ἀκμῆς της². Ὁ κύριος ὄγκος τῶν ὑπολειμμάτων τῆς περιόδου κατὰ τὴν ὁποία ἡ Σκαπτὴ Ὑλη εἶναι πασίγνωστη ὡς τὸ σημαντικότερο κέντρο παραγωγῆς χρυσοῦ στὸ Παγγαῖο καὶ τὴ γύρω περιοχὴ βρίσκεται στὴν κοιλάδα τῆς Νικησιανῆς. Σ' αὐτὴ τὴν τελευταία ἀνακαλύφθηκαν, μέσα σὲ σωρὸ ἀπὸ καμινίες, καὶ ἴχνη ἀπὸ φούρνο γιὰ τὴν ἐκπύρωση τοῦ μεταλλεύματος³, καὶ εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ βρεθοῦν καὶ ἄλλα πολὺ σημαντικότερα εὑρήματα, ἂν γίνουν συνδυασμένες ἀρχαιολογικὲς καὶ γεωλογικὲς ἐρευνες, πρὶν οἱ λατόμοι μαρμάρων κατασκάψουν ἐντελῶς τὴν περιοχὴ καὶ ἐξαφανίσουν κάθε ἴχνος ποῦ θὰ μπορούσε νὰ ἀποδειχθεῖ χρήσιμο γιὰ τὴν ἐρευνα.

Δυστυχῶς, οἱ ὑπάρχουσες ἀρχαῖες μαρτυρίες δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ νὰ ἐξακριβώσει κανεὶς ἂν ὁ Ἡρόδοτος μὲ τὴ Σκαπτὴ Ὑλη ἐννοοῦσε μιὰ πόλη τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου ἢ μιὰ τοποθεσία. Μᾶλλον ὅμως πρόκειται γιὰ τὸ δεύτερο, γιατί ὡς πόλη χαρακτηρίζεται μόνον ἀπὸ τὸν Στέφανο τὸν Βυζάντιο (*πόλις Θράκης μικρά, ἀντικρὸ Θάσου*), ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶδαμε, ἀνήκει στὸν 6ο αἰώνα μ.Χ., δηλ. σὲ μιὰ πολὺ μεταγενέστερη ἐποχὴ. Ἀντίθετα ὁ Πλούταρχος τὸν 1ο αἰώνα μ.Χ. τὴ χαρακτηρίζει ὡς *χωρίον*⁴, καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι αὐτὴ ἡ λέξις στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ γλῶσσα συνηθέστερα σημαίνει «τοποθεσία», «περιοχὴ», καὶ πιὸ σπάνια «πόλη» ἢ «χωριό». Σὲ μιὰ τέ-

1. Βλ. Ἀρβανιτόπουλος, ὁ.π., σ. 86.

2. Τὸ ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἀμέσως μετὰ τὴν μνεία τῆς Σκαπτῆς Ὑλης (6, 46) ἀναφέρειται στὴν ἀνακάλυψη τῶν μεταλλείων ἀπὸ τοὺς Φοίνικες (6, 47: *εἶδον δὲ καὶ αὐτὸς τὰ μέταλλα ταῦτα, καὶ μακρῶ ἦν θωμασιότατα τὰ οἱ Φοίνικες ἀνεῦρον οἱ μετὰ Θάσου κτίσαντες τὴν νῆσον ταύτην*) δὲν ἀποτελεῖ ἐνδειχὴ γιὰ τὴν ἀρχαιότητα αὐτῆς τῆς ὀνομασίας. Τοὺς Φοίνικες τοὺς ἀναφέρει σὲ συνάρτηση ἀποκλειστικὰ μὲ τὰ ὄρυχεῖα τῆς Θάσου, ὅπως γίνεταί φανερό ἀπὸ τὰ λόγια του ποῦ ἀκολουθοῦν ἀμέσως παρακάτω: *τὰ δὲ μέταλλα τὰ Φοινικὰ ταῦτα τῆς Θάσου κ.λ.* (ὁ.π.).

3. Βλ. Unger-Schütz 1980, σ. 23 καὶ 35.

4. Κίμ. 4: *καὶ τελευτήσαι μὲν ἐν τῇ Σκαπτῇ ὄλῃ (τοῦτο δ' ἔστιν τῆς Θράκης χωρίον)*. Βλ. καὶ Μαρκελ., Βίος Θουκ. 47: *ἐν Σκαπτῇ ὄλῃ τῆς Θράκης χωρίον*.

τοια περίπτωση ἡ Σκαπτὴ Ὑλῆ¹ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀποτελοῦσε μιὰ ἐδρύτερη περιοχή στὴ ΒΑ πλευρὰ τοῦ Παγγαίου, ὅποτε θὰ περιλάμβανε καὶ τὶς δυὸ συνεχόμενες κοιλάδες, δηλ. τῆς Νικήσιανης καὶ τοῦ Παλαιοχωριοῦ, καὶ ὄχι ἕναν οἰκισμό. Καὶ ἂν ὅμως συνέβαινε κάτι τέτοιο, οἱ διαφορὲς ἐνδείξεις συνηγοροῦν μὲ τὴν ἄποψη ὅτι τὸ ἐπίκεντρο τῆς παραγωγῆς πολυτιμῶν μετάλλων, τουλάχιστο κατὰ τὴν ἐποχὴ πού μᾶς ἐνδιαφέρει, πρέπει νὰ βρισκόταν στὴ Νικήσιανη. Αὐτὲς εἶναι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ὄγκο τῶν ὑπολειμμάτων πού ἀναφέραμε παραπάνω, οἱ ἑξῆς:

α) Ὁ Ἡρόδοτος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὴ μεγαλύτερη συμμετοχὴ στὴν ἐκμετάλλευση τῶν ὀρυχείων εἶχαν οἱ Σάτρες (7,112), οἱ ὁποῖοι ἦταν ὁ μόνος θρακικὸς λαὸς πού δὲν ὑποδουλώθηκε ποτέ, οὔτε καὶ στὸν Ξέρξη, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά γιατί ἦταν λαὸς πολεμικὸς καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη γιατί κατοικοῦσε ἐπάνω σὲ ψηλὰ δασωμένα ὄρη πού ἦταν σκεπασμένα μὲ χιόνι. Ὅποιοσδήποτε γνώστης τῆς περιοχῆς εἶναι σὲ θέση νὰ βεβαιώσει ὅτι τὸ πλέον ἀπόκρημνο καὶ ἀπρόσιτο, ἰδιαίτερα γιὰ ἕναν ξένο, τμήμα τοῦ Παγγαίου εἶναι αὐτὸ πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς Νικήσιανης. Ὑπάρχουν ἀπόκρημνες πλαγιὲς καὶ βραχώδεις χαράδρες, ὅπου ἀκόμη καὶ οἱ ἐντόπιοι βοσκοὶ ἢ ξυλοκόποι ἀδυνατοῦν νὰ πλησιάσουν. Ἐδῶ τὰ χιόνια διατηροῦνται τοὺς περισσότερους μῆνες τοῦ χρόνου, καὶ μάλιστα ὑπάρχουν βαθιὲς χαράδρες ὅπου τὸ χιόνι διατηρεῖται ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνες.

β) Τὸ νερὸ εἶναι κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τοῦ χρυσοῦ. Ἡ κοιλάδα λοιπὸν τῆς Νικήσιανης ἔχει τὰ ἀφθονότερα νερὰ τῆς ΒΑ πλευρᾶς καὶ ἴσως καὶ ὀλόκληρης τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου.

γ) Ὑπάρχουν τοπωνύμια στὴν περιοχή τῆς Νικήσιανης πού ἴσως μποροῦν νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς μακρινὴ ἀνάμνηση τῆς παραγωγῆς πολυτιμῶν μετάλλων σ' αὐτὴ τὴν περιοχή. Δυτικότερα ἀπὸ τὴ θέση πού πηγάζει τὸ νερὸ στὸ Παγγαῖο καὶ δημιουργεῖ καταρράκτη (ἡ ἐντόπια ὄνομασία εἶναι «Ντιρέκι») καὶ ἄρκετὰ ψηλότερα σὲ ὑψόμετρο μεγαλύτερο ἀπὸ χίλια μέτρα, βρίσκονται τρεῖς στοῦς σκαμμένες μέσα στὸ βράχο, μὲ πλάτος 1,50-2 μέτρων καὶ ὕψος σχεδὸν τὸ ἴδιο. Τὸ μήκος τους ἦταν δύσκολο νὰ ἐξακριβωθεῖ, γιατί ὑπῆρχαν νερὰ στὸ δάπεδο καὶ καθιστοῦσαν τὴν ἐξερεύνηση δύσκολη καὶ ἐπικίνδυνη². Αὐτὲς εἶναι οἱ γνωστὲς σὲ ὅλη τὴν περιοχή «Ἀσημότρυπες», τὶς ὁποῖες, ὅπως εἶδαμε, ὁ Casson (δ.π., 65) ἐσφαλμένα τὶς τοποθετεῖ πάνω ἀπὸ

1. Καὶ ἡ ὄνομασία Σκαπτὴ Ὑλῆ αὐτὴ καθεαυτὴ ἀρμόζει περισσότερο σὲ περιοχή παρὰ σὲ πόλη. Κατὰ λέξιν σημαίνει «σκαμμένο δάσος».

2. Τώρα οἱ στοῦς αὐτὲς ἔχουν διαπλατυθεῖ καὶ ὑποστηλωθεῖ ἀπὸ μιὰ ἐταιρεία πού ἐρευνᾷ ἂν ὑπάρχουν μέταλλα ἐκμεταλλεύσιμα.

τή Μεσορόπη. Βέβαια φαίνεται μάλλον άπίθανο να μεταφερόταν όλο εκείνο τό μετάλλευμα, του όποίου οί σωροί τών ύπολειμμάτων άπλώνονται μόνο στην κοιλάδα τής Νικήσιανης σέ απόσταση 8-10 χιλιομέτρων από αυτό τό σημείο, για έπεξεργασία τόσο μακριά από τόν τόπο τής εξόρυξης και μάλιστα με τά άτελή μέσα εκείνης τής έποχής¹. Κι αυτό τή στιγμή που και χώρος ύπήρχε έξω από τις στοές για τις διάφορες έργασίες και ξύλα άφθονα από τά πυκνά δάση όξιās για τήν εκχύρωση του μεταλλεύματος και νερό, άν ήταν άπαραίτητο, και σ' αυτή τήν τοποθεσία και, σέ μεγάλες ποσότητες, λίγες εκκατοντάδες μέτρα πιο κάτω. Οί σωροί λοιπόν τών ύπολειμμάτων, τουλάχιστο στο μεγαλύτερο μέρος τους, πρέπει να προέρχονται από μετάλλευμα που εξορυσσόταν από άλλου και όχι από τις «Άσημότρυπες». Άπό που όμως ακριβώς και με ποιο τρόπο² είναι ένα θέμα που έμπίπτει στην άρμοδιότητα άλλων επιστημών.

Ή όνομασία «Άσημότρυπες» δέν είναι ή μόνη που θυμίζει παραγωγή πολύτιμων μετάλλων σ' αυτή τήν περιοχή. Δυτικότερα από αυτές τις στοές, ψηλότερα από τήν τοποθεσία «Ντένα», ύπάρχει μιá περιοχή που όνομάζεται από τους εντόπιους «Χρυσούσουϊ». Αυτό μάλλον είναι φαρμακός τύπος του τουρκικού όνόματος «Χρυσούσουγιου», που σημαίνει «του χρυσού τό νερό». Τό δεύτερο συνθετικό δικαιολογείται από τό γεγονός ότι πραγματικά ύπάρχει πηγή νερού σ' αυτή τήν τοποθεσία. Τό πρώτο όμως δέν μπορεί να είναι τίποτε άλλο από τήν έλληνική λέξη «χρυσός». Δέν αποκλείεται οί Τούρκοι κατακτητές να βρήκαν μιá έλληνική όνομασία και να τή μετέτρεψαν μόνο κατά τό β' συνθετικό της διατηρώντας αναλλοίωτο τό πρώτο, «χρυσός», που ένδέχεται να είναι ένδεικτικό τής παρουσίας μεταλλεύματος αυτού του είδους σ' αυτή τήν περιοχή κατά τήν άρχαιότητα.

Τέλος ή όνομασία Σκαπή "Υλη δικαιολογείται για μιá περιοχή, όπως ή κοιλάδα τής Νικήσιανης, που και σήμερα είναι κατάφυτη, ιδιαίτερα δ-

1. Τήν αντίθεση άποψη ύποστηρίζει ό Perdrizet, «Klio» 1910, 25.

2. Πάντως τό γεγονός ότι δέν έχουν βρεθεί ύπόγειες στοές κοντά στους σωρούς τών ύπολειμμάτων δείχνει ότι από τους διάφορους τρόπους έξαγωγής χρυσού (για μιá συστηματική άπαρίθμηση τών διάφορων μεθόδων βλ. R. J. Forbes, Metallurgy in Antiquity. A Notebook for Archaeologists and Technologists, Leiden 1950, σ. 50) αυτός που φαίνεται πιο πιθανός για τήν περίπτωση τής Σκαπή "Υλης είναι τό σκάψιμο στην επιφάνεια του έδάφους. Έτσι οί λάκκοι που δημιουργήθηκαν με αυτό τόν τρόπο έπαισαν να είναι εδδιάκριτοι ύστερα από προσχώσεις τώσων έτών. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι αποκλείεται και ή παράλληλη χρήση άλλων μεθόδων εξόρυξης του μεταλλεύματος γι' αυτή τήν περιοχή, όπως λ.χ. ή έπεξεργασία τής άμμου που κατέβαζε ό χειμαρρος μετά από κάθε βροχή, καθώς και τό σκάψιμο στοών στις βραχώδεις πλαγιές του βουνού (βλ. Δ. Σ α μ σ ά ρ η, 'Ιστορική γεωγραφία τής Άνατολικής Μακεδονίας κατά τήν άρχαιότητα, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 40 κ.έ.).

μως πρὶν ἀπὸ τῆ μεγάλης πυρακαῖα τοῦ 1917, ὅπως θυμοῦνται οἱ γεροντότεροι, ἦταν σκεπασμένη μὲ δάση ἀπὸ πελώριες βελανιδιές καὶ καστανιές, ποὺ ἔφταναν ὡς τὶς παρυφῆς τοῦ χωριοῦ. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι, ὅταν ὁ Ἄ. Γούσιος περιηγήθηκε τὶς κωμοπόλεις τῆς ΒΑ πλευρᾶς τοῦ Παγγαίου κατὰ τὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰῶνα, ἡ μόνη κοιλάδα ποῦ τοῦ ἔκανε ἐντύπωση γιὰ τὰ δάση τῆς ἦταν αὐτὴ τῆς Νικήσιανης¹. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴ γειτονικὴ κοιλάδα τοῦ Παλαιοχωριοῦ.

Δυστυχῶς αὐτὴ ἡ περιοχὴ τοῦ Παγγαίου δὲν ἔχει ἐρευνηθεῖ ἀκόμη ἱκανοποιητικᾶ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀνασκαφῆς ποῦ ἔγιναν τὸ 1959-62 ἀπὸ τὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Καβάλας στὴ θέση «Τούμπα», ΒΔ τῆς Νικήσιανης, ὅπου ἀνακαλύφθηκαν τάφοι τῆς ἐποχῆς τοῦ Φιλίππου Β' καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μὲ ἀξιόλογα εὐρήματα, ἄλλη συστηματικὴ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα δὲν ἔχει γίνε. Εἶναι σχεδὸν βέβαιο ὅτι μιὰ τέτοια προσπάθεια θὰ ἔφερνε στὸ φῶς στοιχεῖα ποῦ θὰ φώτιζαν κάπως περισσότερο μερικὲς πτυχῆς τῆς ἱστορίας αὐτῆς τῆς περιοχῆς καὶ γενικότερα τοῦ Παγγαίου. Εὐτυχῶς τελευταῖα ἔχει καταρτιστεῖ ἓνα κοινὸ πρόγραμμα μελέτης τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου ἀπὸ τὸ Γεωλογικὸ Τμῆμα τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τὸ Ἰνστιτοῦτο Γεωλογικῶν καὶ Μεταλλευτικῶν Ἐρευνῶν (ΙΓΜΕ) καὶ τὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Καβάλας. Οἱ προκαταρκτικῆς ἔρευνες τοῦ ΙΓΜΕ, κοντὰ στὰ ἄλλα ἀποτελέσματα, ἔφεραν στὸ φῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς «Ἀσημότρυπες», καὶ ἄλλες δώδεκα τεχνητῆς στοῆς τοῦ Παγγαῖο² καὶ εἰδικότερα, σύμφωνα μὲ πληροφορία τοῦ κ. Ἄ. Κελεπερτζῆ, προϊσταμένου τοῦ Παραρτήματος ΙΓΜΕ Θεσσαλονίκης, στὸ ριπίδιο ἀποθέσεων μεταλλεύματος ποῦ δημιουργεῖται στὶς κοιλάδες τοῦ Παγγαίου πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς Νικήσιανης.

1. Ἡ κατὰ τὸ Παγγαῖον χώρα, Λακκοβοηκίων τοπογραφία, ἦθη, ἔθιμα καὶ γλώσσα, Λειψία 1894, σ. 17: Νικήσιανη. Ἡ κωμόπολις αὐτῆ κεῖται ἐντὸς καταφύτου καὶ λαμπρᾶς κοιλάδος κ.λ.

2. Βλ. «Δελτ. Ἐνημερ. ΙΓΜΕ», Ἰούλ.-Νοέμβρ. 1980, 19 κ.έ.

SUMMARY

Damianos Tsekourakis, The Place of ancient Scape Hyle.

Those who have attempted to identify the ancient Scape Hyle, which was the most famous centre of gold-mining on the mainland opposite Thasos in the 6th and 5th centuries B.C., usually lack personal knowledge of the topography of this area and are not familiar enough with the evidence of ancient authors. These are the two main fields where the contribution of this article will be confined.

Most of the scholars have placed Scape Hyle on or around the Mount Pangaeum and especially on the NE side of it. There is, however, a disagreement concerning the exact location of it. It has been situated near the monastery of Eikosiphoinissa, in the village called Palaeochori, on the hills between Palaeochori and Nikisiani, and elsewhere. The author of this article believes that Scape Hyle was not a town but a wider area which comprised the valleys of both Nikisiani and Palaeochori. The centre, however, of gold-production, especially in the period when Scape Hyle flourished, was Nikisiani. Some of the indications for this are the following:

a) The heaps of slag («scoriae») are more extensive here than in the neighbouring places.

b) Herodotus says that the tribe of Satrai, who had the main share in the gold-production, used the steep rocks of Pangaeum as a refuge when attacked by an enemy. The side of this mountain facing Nikisiani is the most inaccessible of all.

c) There is plenty of water in this valley.

d) There are names of places, like «Silver holes», «The water of gold» and so on, which might be reminiscences of the existence of metal-workings in this area.

e) Scape Hyle means «dug wood» and this is the most richly wooded side of Pangaeum.